

Gîndirea critică și argumentația informală

Vasile Guțu, Dr., conf.univ.
Institutul de Stat de Relații Internaționale din Moldova

Formele de influență a unor oameni asupra celorlalți sunt foarte diferite. Diversitatea acestora continuă să se multiplice. Dar totodată, se produce și o mutație puternică în cadrul formelor de influență: are loc o trecere de la formele de influență violente la formele de influență non-violente. Suntem pe cale să trecem de la formele de influență autoritare, ierarhice, verticale la formele negociate, reticulare, orizontale, mai civilizate, dar evident cu mult mai complexe. Pentru a influența opinia celuilalt convingerea și în ultimă instanță comportamentul și acțiunile este nevoie să fim bine echipați cu instrumentariul necesar. Astăzi se observă un decalaj pronunțat între tehnologiile moderne de influență și comunicare ce există între vest și est. Vestul european totdeauna a fost în avangarda investigațiilor în acest domeniu. Prin metode, forme, tehnologii de influențare vom avea în vedere mai întâi comunicarea verbală sub toate aspectele ei: demonstrația (argumentarea formală), argumentația informală, dialogul, polemica (polemica cognitivă, polemica diplomatică, disputa, discuția). Estul preferă și în continuare modele de influență violente, bazate pe argumentul forței, dar nu pe forța argumentului. Aparent parcă se conturează toate formele de influență verbală sus-menționate, în realitate vlăstarii gîndirii creative, alții decît cei oficiali sunt ignorați, distruși, nimicîți. De aceea, protejarea varietății vieții noastre spirituale devine un imperativ, fiindcă bogăția spirituală constă în primul rînd în diversitatea ei. Dacă toți gîndesc la fel, atunci nimeni nu gîndește. Pentru a soluționa problemele cu care se confruntă societatea contemporană trebuie să găsim noi forme de gîndire.

Dispariția regimurilor comuniste din estul europei, sfîrșitul războiului rece și schimbările în curs „care au eliberat gîndirea de constrîngeri ideologice și de fidelități impuse încurajează să înțelegem mai bine lumea reală în afara dogmelor, a doctrinelor și a schemelor intelectuale scolastice” [1, 17]. Argumentarea este un instrument de întemeiere prin care aspirațiile noastre ar putea fi realizate. De aceea, așa numita argumentare instrumentală permanent necesită perfecționare.

Există două forme de întemeiere: demonstrația și argumentația. Demonstrația ține de logica formală. Argumentația ține de logica informală. Deosebirea principală dintre aceste două perspective ține de natura limbajului: logica formală modernă se fundează pe un limbaj artificial care are ca scop eliminarea pe cît posibil a echivocului, ambiguității și controverselor, pe cînd logica

informală rămîne să modeleze limbajele naturale, expuse evident la ambiguități, interpretări multiple și receptări deformate [2, 372].

Metoda principală a logicii formale (a argumentației formale) este demonstrația. Textul este plasat în cadrul axiomaticii moderne: un ansamblu de axiome, un ansamblu de reguli și aplicarea ultimelor la cele dintîi face logica formală productivă: sunt deduse pe această cale teoremele sistemului formal. Aceste aspecte nu le putem întîlni cu certitudine la nivelul limbajelor naturale: aici există posibilitatea ca una și aceeași expresie să primească în cadrul aceluiași univers cognitiv și de discurs interpretări diferite. În această situație nu mai putem aplica reguli la un sistem de enunțuri pe care le-am putea lua cu titlul de ipoteze. Și deci demonstrația pură sau argumentația formală nu ne mai este utilă în cazul cînd suntem în sfera limbajului natural.

Metoda de bază a logicii informale este argumentarea. Acest lucru îl afirmă însăși Perelman Ch.: „dacă logica formală este logica demonstrației, logica informală este cea a argumentării” [3,15]. Deosebirea este evidentă, dacă în cadrul metodei formale demonstrației pure are loc un transfer de veridicitate adevărul se transferă de la premise la concluzie, atunci în cadrul metodei informale, a argumentației, are loc un transfer de adeziune. Aderînd la premise ca probe trebuie să aderăm și la concluzii ca teze. De aceea problema adeziunii este una ce ține de forța argumentelor.

Argumentarea constă din „probe” care sunt „instalate” într-un raționament. Demonstrația la rîndul ei presupune de asemenea, „probe” care sunt „instalate” într-un raționament. În cazul demonstrației avem o derivare pe baza proprietăților formal-logice. Această derivare este o derivare necesară constrîngătoare. În cazul argumentării avem de asemenea o derivare ce nu exclude proprietăți formal logice, dar mai presupune și anumite admisiuni, ale celor cuprinși în procesul argumentării. În cazul acesta avem o derivare care nu e necesară, constrîngătoare. Avînd relația „dacă p , atunci q ” se poate afirma că în cazul demonstrației relația dintre p și q este necesară, iar în cazul argumentării aceeași relație nu e necesară, ci dependentă de admisiunile argumentatorului și a recipientului său [4, 305].

În 1948 belgienii Chaim Perelman și Lucie Olbrechts-Tyteca au publicat lucrarea „La nouvelle rhetorique: traite de l'argumentation”. Ch. Perelman avea pregătire juridică și filosofică. Lucie Olbrechts-Tyteca avea pregătire economică. Ambii autori la mijlocul secolului XX erau nesatisfăcuți de soluțiile date de neopozitivism fundamentelor științelor sociale. Scopul lor era acreditarea ideii de raționalitate în științele juridice, în cele economice și politice. Ei și-au propus să creeze o teorie a raționalității în activitățile socio-umane, în deosebi în argumentarea juridică și politică. Ch. Perelman era nesatisfăcut de soluția dată de neopozitivism problemei judecăților de valoare ca fiind strict subiective și deci inapte de a fi redată în mod obiectiv, impersonal. Perelman și-a propus să

cerceteze modul în care oamenii își întemeiază în discursul lor opțiunile și judecățile de valoare. Concluzia la care a ajuns a fost dezarmantă: nu există și nu poate fi creată o teorie logică despre judecățile de valoare, dar există un domeniu al teoriei logice, ignorat de logica modernă și anume teoria raționamentului cu premise incerte sau probabile cercetată odinioară de Aristotel ca teorie a raționamentului dialectic.

În această lucrare autorii au încetățenit noțiunea de argumentare ca formă de întemeiere. Ei afirmă: „Cînd este vorba de a demonstra o propoziție este suficient să se indice cu ajutorul căror procedee și ea obținută ca ultimă expresie a unei suite deductive a cărei prime elemente sunt furnizate de cel care a construit sistemul axiomatic în interiorul căruia se efectuează demonstrația... Dar cînd este vorba de a argumenta, de a influența cu mijloacele discursului asupra intensității adevărului unui auditoriu la unele teze, nu este posibil de a neglija complet, considerîndu-le drept irelevante, condițiile psihice sau sociale în afara cărora argumentarea ar fi fără obiect și fără efect. Căci orice argumentare vizează adevărul și chiar prin acest fapt presupune existența unui contact intelectual” [5, 18].

Autorii Tratatului argumentării în mod evident au inclus în argumentare un element inevitabil, cel al admisiilor, fără a ignora alte elemente, cea logică, de exemplu. În studiile ce au urmat Perelman a inclus totuși specificarea argumentării în componenta admisiilor și a tratat argumentarea în opoziție cu demonstrația: în timp ce în demonstrație se realizează un proces formal și deductiv, în argumentare se realizează un proces dependent de admise și nedeductiv. Autorul nu numai că accentuează privirea argumentării ca un fenomen de interacțiune între orator și auditoriu, dar contrapune demonstrației argumentarea Logica argumentării este covîrșită de psihologia ei. De aici, reiese că studiul demonstrației revine logicii, iar studiul argumentării îi revine retoricii și psihologiei sociale. O logică propriu-zisă a argumentării este lipsită de sens. Observăm că din acest punct de vedere și argumentarea, cu toate că depinde de admisiile presupune raționamente. Un discurs ia forma unui discurs argumentativ sau a unei argumentări numai dacă ia forma raționamentelor. Cercetarea raționamentelor argumentative revine logicii argumentării ea nu poate fi realizată de psihologia socială sau de retorică. Deci, are loc o delimitare strictă a demonstrației de argumentație.

Obținînd această autonomie argumentarea sau argumentarea informală începe să se dezvolte de sine stătător evidențiind noi și noi aspecte în investigațiile ulterioare.

În același an 1958 apare și lucrarea savantului englez Toulmin Stephen „Les usages de l’argumentation”. Pe parcursul dezvoltării teoriei argumentației au existat încercări diferite de a determina modele structurale care să poată explica cît mai adecvat relațiile dintre elementele unui demers argumentativ. Cel mai

cunoscut dintre aceste modele este modelul silogismului retoric, propus de autorul sus-menționat. Modelul analitic de tip entimematic propus de Toulmin consideră argumentația astfel structurată încât determinarea are următoarea direcție: suport (B) – fundament (W) – teme (D) – teză (C). Temeiul reprezintă, în activitatea argumentativă premisele explicite ale argumentării în timp ce suportul și fundamentul se manifestă ca premise implicite ale argumentării. Însă modelul Toulmin este supus unor critici. Evidențiem următoarele aspecte: 1) dificultățile de aplicabilitate practică a modelului; 2) natura preponderent discriptivă a modelului analitic al argumentării; 3) ambiguitatea funcțională a elementelor structurale ale modelului.

În Europa Occidentală apar instituții și centre în cadrul cărora se investighează domeniul argumentației: *Centru de Cercetări Semiologice al Universității din Neuchatel* din Elveția; *Societatea Internațională pentru Studii a Argumentării (ISSA)* din Amsterdam; *Revista Argumentarea internațională* din cadrul Universității din Amsterdam; *Revista de Argumentare în Context*, Redactor-șef: Frans H van Eemeren, Bart Garssen, Universitatea din Amsterdam, recent apărută în 2012; *Revista de logică informală* din cadrul Universității din Windsor, Canada; *Centrul de Cercetare în Motivație, Argumentare și Retică* din cadrul Universității din Windsor, Canada; *Revista electronică – Argumentarea și Analiza Discursului* din cadrul Universității din Tel-Aviv, 2008.

Lucrările lui Toulmin și Perelman au pus baza unei gândiri critice bazate pe teoria argumentării informale. Preocupările lor față de gândirea critică și teoria argumentării au impulsionat o serie de investigații ulterioare asupra raționării fără a face distincție între procedura de derivare a concluziilor în știință sau în viața cotidiană. În secolul XXI preocupările pentru această nouă abordare au continuat și chiar s-au intensificat. Mai multe edituri renumite pentru calitatea deosebită a lucrărilor puse la dispoziția savanților au publicat o adevărată varietate de cărți de gândire critică și teorie a argumentării.

Editura Cambridge University Press pune la dispoziția celor interesați una dintre cele mai importante și recente lucrări de gândire critică și logică a argumentării în psihologie [6]. O altă editură britanică din Oxford, editura Blacwell pune la dispoziția specialiștilor o altă lucrare nouă de gândire critică bazată pe logica argumentării, dedicată în deosebi educării și formării viitorilor psihologi [7]. O editură bucureșteană pune la dispoziția cercetătorilor din domenii diferite de investigație o valoroasă carte europeană care conține prioritar diverse studii dedicate nu doar psihologilor și în care se insistă cu argumente din cele mai puternice pentru gândirea critică și logica argumentării în toate domeniile [8].

Aceste cărți de „gândire critică și logică a argumentării sunt remarcabile pentru profesionalismul incontestabil al autorilor, dar și pentru amploarea,

aplicabilitatea, destinația și diversitatea studiilor incluse, care pledează fără echivoc pentru utilitatea deosebită a gândirii critice fundamentată pe logica argumentării. Aceste lucrări științifice insistă cu putere asupra importanței ce revine acestei discipline în educarea și formarea celor care speră să devină cercetători de profil sau măcar practicanți reputați în probleme științifice diverse, nu exclusiv în psihologie. În acest sens, afirmam anterior că gândirea critică, fără a contesta utilitatea logicii formale, nu a întârziat să devină o preocupare dedicată raționării din cele mai diverse domenii și a influențat apariția unei logici a argumentării umane, indiferent dacă raționatorul este savant sau un om obișnuit. În exact această accepție s-a susținut că gândirea critică bazată pe logica argumentării este o nouă disciplină științifică cu aplicații practice în cele mai diverse domenii.”

Bibliografie selectivă:

1. Ramonet Ignacio. Geopolitica haosului, Bucuerști, 1998.
2. Sălăvăștru Constantin. Teoria și practica argumentării. Polirom, Iași, 2003
3. Perelman Chaim. Logique formelle et logique informelle.//Meyer Michel (coord.) de la metaphysique a la rhetorique. Editions de l'Universite de Bruxelles, Bruxelles, 1986.
4. Marga Andrei. Raționalitate. Comunciare. Argumentare. Cluj, 1991.
5. Perelman Chaim, Olbrechts-Tzteca Lucie. Les nouvelle rhetorique. Traie de l'argumentation. Presses Universitaire de France, Paris, 1958.
6. Robert J. Sternberg, Hernz L. Roediger III, Diane Halpern. Critical thinking in Psychology, Cambridge University Press, Cambridge, USA, New York, USA, 2007.
7. Dana S. Dunn, Jane S. Halonen, Randolph A. Smith. Teaching Critical Thinking in Psychology, Blackwell Publiching Ltd., Oxford, UNK, 2008.
8. Gerd Gigerenyer, Peter Todd &Grupul de Cercetare ABC. Metode euristice simple pentru decizii inteligente, Editura Publica, București, 2010.
9. Bietz Petre. Despre gândirea critică.//Revista de filozofie. Volumul LX, iulie-august. Editura Academia, 2013.